

Марат Закіров
Луганськ

УКРАЇНЬСКА ОСВІТА В УРАЛО-СИБІРСЬКОМУ РЕГІОНІ У 1920 – 1933 РОКАХ

У розвідці коротко проаналізовано становлення та розвиток української освіти в Урало-Сибірському регіоні у міжвоєнний період. Автором здійснено спробу простежити тенденції пожвавлення та спаду українського шкільництва в окремих містах та районах Уралу та Сибіру, що мало важливе значення для збереження культурної ідентичності українців.

Ключові слова: українська освіта, українське шкільництво, Урало-Сибірський регіон, політика «коренізації».

The focus of this article-investigation is to analyze formation and development of the Ukrainian education in the Ural-Siberian region in interwar time. Author made an attempt to follow the tendencies of revival and abatement of Ukrainian education in individual cities and regions of Ural and Siberia, which had great significance for Ukrainian's cultural identity preservation.

Key words: Ukrainian education, Ural-siberian region, politics of "rootization"

***

Революційні події 1917 р. сприяли пожвавленню політичного, суспільного і культурного життя всього населення Росії. Прагнення до національного будівництва українців Урало-Сибірського регіону проявилось вже в перші післяреволюційні місяці.

В Омську почало роботу Українське вільне товариство, в Томську – Окružна рада, в Каїнську – Алтайська губернська рада. Українські організації були створені у Славгороді, Кургані, Бійську та інших містах регіону. Почали виходити українські газети, зокрема, «Український голос» в Омську та «Українське слово» у Томську. На початку серпня 1917 р. відбувся Перший Український з'їзд Сибіру, що заснував Головну Українську Раду Сибіру й вислав делегата до Центральної Ради у Києві¹.

За ініціативою населення і частини вчителства, починаючи з 1917 р., у районах компактного мешкання українців, школи сотнями переходили на українську мову. Особливо активно цей процес відбувався у південних областях Урало-Сибірського регіону, де знаходилися цілі райони компактного розселення українців. Проте сер-

йозних успіхів у становленні національної освіти в той період досягнуто не було. Вчителі, що бралися викладати в українських школах, не завжди були підготовлені до подібної роботи, не було підручників і взагалі літератури українською мовою. Негативно впливала на становлення української освіти і відсутність єдиного керівного або координуючого центру. У результаті цього українські школи, що не мали підтримки й відповідного забезпечення, як відкривалися, так і закривалися².

По закінченні громадянської війни і початком мирного будівництва перед більшовиками постала проблема просування своїх ідей в широкі маси й не лише російськомовного населення. Цю проблему мала вирішити політика коренізації. Відродження української культури, що проводилося у її межах, одержало назву українізації й відразу почало втілюватися в життя. Політика українізації впроваджувалася не лише на території УРСР, а і в районах компактного розселення українців у інших республіках СРСР.

У рамках політики українізації в Урало-Сибірському регіоні була розпочата робота з організації навчання українською мовою. Наприклад, під час боротьби з неписьменністю лише в Бугурусланському окрузі діяло три українських лікпункти³. Почали відкриватися школи в інших місцях компактного мешкання українців на Південному Уралі. Почала роботу українська школа в с. Карпівка Акбулакського району, в якій діти з навколишніх сіл вивчали рідну мову. У самому Акбулаці був створений український драматичний колектив, що ставив вистави навіть за класичним репертуаром⁴. Починається поступовий розвиток української освіти і в Сибіру. Зокрема, у 1926 – 1927 рр. загальна кількість українських навчальних закладів у регіоні виросла з 22 до 56. Станом на перше грудня 1927 р. українською мовою проводилися заняття у 13 пунктах ліквідації неписьменності⁵.

Проте, не дивлячись на певні успіхи, вирішення проблеми організації української освіти в Урало-Сибірському регіоні просувалося вкрай повільно. Загальний стан у сфері національно-культурного розвитку української національної меншини регіону наочно ілюструє проведення українізації у Троїцькому окрузі Уральської області, що був одним з самих найдавніших місць оселення українців в Урало-Сибірському регіоні.

Джерела свідчать, що у 1925 – 1926 рр. в окрузі функціонували всього чотири українські школи, в яких чотири вчителі вчили 140 дітей. У 1926 – 1927 рр. кількість шкіл зросла до п'яти, а вчителів

в українських школах працювало вже сім. Більш відчутно в тому навчальному році зросла кількість учнів – їх налічувалося вже 240. Наступного року кількість українських шкіл і вчителів не змінилася, а учнів було вже 270. У цьому ж році в окрузі з'являється перша хата-читальня⁶. Проте цієї кількості українських шкіл катастрофічно не вистачало, оскільки на території округу у 1927 – 1928 рр. проживало 1.195 українських дітей шкільного віку⁷. Отже, лише 22,6% українських дітей мали нагоду дістати освіту рідною мовою.

Слід зазначити, що в указаний період виявилися серйозні відмінності у забезпеченні прав національних меншин. Так, усього у Троїцькому окрузі станом на 15 січня 1927 р. проживало 47.287 осіб різних національних меншин, з яких українці склали 28,2%, поступаючи за кількістю лише татарам, які склали 32,3% від загальної кількості неросійського населення округу. У той самий час, коли українці мали лише п'ять шкіл, в окрузі діяло 18 татарських, а нагайбаки, яких було майже удвічі менше, ніж українців, мали сім шкіл⁸. Проте, навіть і відкриті українські школи не вирішували проблеми навчання рідною мовою. Справа у тому, що навіть оголошені українськими школи насправді були російськомовними. Зокрема, у докладі Троїцького окрвиконкому від 12 листопада 1927 р. повідомлялося: «Школи, що обслуговують українське населення, працюють на російській мові, окрім однієї, що лише з осені 1927 р. перейшла на рідну мову. У той же час в чотирьох школах округу навчаються виключно українські діти, але і в них викладання ведеться російською мовою»⁹.

Проте, хоча й дуже повільно, але українська освіта в Урало-Сибірському регіоні продовжувала розвиватися. Певну увагу місцева влада Уральської області приділяла й національній освіті дорослого населення. Зокрема, Троїцький окружний відділ народної освіти одержав у 1927 р. доручення відкрити ліквідаційні пункти неписьменності в українських селах: у Троїцькому районі – 25, Верхньо-Уральському – 25, Каракульському – 75, Увельському – 25, Степовому – 25¹⁰.

Мережа дитячих шкільних закладів Троїцького округу в 1928 – 1929 рр. включала вже 13 українських шкіл, в яких навчалося 406 дітей. По окремих районах вони розподілялися таким чином: Варненський район всього мав 10 шкіл, чотири з яких були українськими і мали 122 учні, Нагайбакський район – всього п'ять шкіл, з яких одна українська з 24 учнями, Полтавський район – всього три школи, всі українські і 100 учнів, Троїцький район – п'ять українських шкіл

з десяти, в яких навчалось 160 дітей¹¹. Проте, потреба в національній освіті, як і у попередні роки, залишалася далекою від задоволення, оскільки загальна кількість українських дітей шкільного віку в окрузі в цьому навчальному році складала вже 2.600 осіб¹². Отже, усього лише 15,6% українських дітей навчалися рідною мовою.

Складається на перший погляд парадоксальна ситуація. Кількість учнів в українських школах у 1928 – 1929 навчальному році порівняно з попереднім збільшилася на 136 осіб, а у відносних цифрах навпаки відбулося зменшення на 7%. У 1927-28 навчальному році відповідно – 22,6%, а 1928 – 29 навчального року – лише 15,6%. Але цю ситуацію легко пояснити. Проведення українізації в Урало-Сибірському регіоні збіглося у часі з початком планових переселень селян зі страждаючих від аграрного перенаселення областей України, а розвиток системи української освіти не встигав за зростанням українського населення у краї, що відбувалося за рахунок нових переселенців.

З тих же причин не краще йшли справи з українською освітою і в інших районах Урало-Сибірського регіону. Так, у Славгородському окрузі було всього 25 українських шкіл, які відвідували 1.605 дітей, у той самий час, як російські школи відвідувало понад 10 тисяч українських дітей¹³. Тобто, рідною мовою навчалось лише 13,8% українських школярів округу. Утім, українська освіта в регіоні все ж таки поступово розвивалася і у певній мірі сприяла національно-культурному розвитку української національної меншини регіону.

Проте розпочате національне відродження було несподівано перервано. Подальше пробудження національної самосвідомості вже могло скласти загрозу існуючому режиму. Активісти національного руху, і зокрема, українського, були оголошені буржуазно-націоналістичними елементами. У засобах масової інформації почали з'являтися статті, де засуджувалися «перегини» коренізації. У деяких з них засуджувалася «штучна коренізація шкіл». Так, у першому числі журналу «Револуція і національності» за 1933 р. повідомлялося: «Це торкається, зокрема, українських шкіл Західного Сибіру. Там намагаються школи коренізувати проти бажання населення, яке давно забуло свою мову, що стала, особливо для нового покоління, чужою і незнайомою. Це є викривленням і порушенням політики партії про коренізацію і рідну мову»¹⁴.

Унаслідок розпочатих процесів знищення національно-культурного життя неросійських народів за межами України були закриті всі українські школи, ліквідовані культурні та громадські

об'єднання, українські творчі колективи, припинилося друкування українських газет і радіомовлення українською мовою. Більшість активістів національного руху було репресовано, а українське населення було піддано активній асиміляції.

Джерела та література:

¹ Енциклопедія Українознавства. – Львів: Наукове товариство Т.Шевченка, 1998. – Т. 7. – С. 2790.

² Сергійчук В.І. «Українізація Росії». Політичне ошукаство українців російською більшовицькою владою в 1923 – 1932 роках / В.І. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. – С. 10.

³ Федорова А.В. Украинцы в контексте оренбургской истории / А.В. Федорова // Украинцы в Оренбургском крае: Материалы научно-практической конференции, посвященной 150-летию со дня прибытия Т.Г. Шевченко в Оренбургский край. – Оренбург, 1997. – С. 34.

⁴ Гордиенко А. Украинское население Акбулакского района / А. Гордиенко // Украинцы в Оренбургском крае: Материалы научно-практической конференции, посвященной 150-летию со дня прибытия Т.Г. Шевченко в Оренбургский край. – Оренбург, 1997. – С. 152.

⁵ Сергійчук В.І. Вказ. праця. – С. 152.

⁶ Отчет Троицкого окрисполкома о работе среди нацменьшинств за 1928/29 год. – ОДАЧО. – Ф. Р-421. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 32.

⁷ Циркулярные распоряжения, отчеты, доклады окрисполкома по работе среди национальных меньшинств Троицкого округа за октябрь 1926 – май 1928 гг. – ОДАЧО. – Ф. Р-421. – Оп. 1. – Спр. 120. – Арк. 31.

⁸ Отчет Троицкого окрисполкома о работе среди нацменьшинств за 1928/29 год. – ОДАЧО. – Ф. Р-421. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 2; Доклады уполномоченных Уральского облисполкома о работе среди национальных меньшинств Троицкого округа за 1928 – 1930 гг. – ОДАЧО. – Ф. Р-421. – Оп. 1. – Спр. 376.

⁹ Цит за: Отчет Троицкого окрисполкома о работе среди нацменьшинств... – Арк. 127.

¹⁰ Сергійчук В.І. Вказ. праця. – С. 152.

¹¹ Отчет Троицкого окрисполкома о работе среди нацменьшинств за 1928/29 год. – ОДАЧО. – Ф. Р-421. – Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 31.

¹² Циркулярные распоряжения, отчеты, доклады окрисполкома по работе среди национальных меньшинств Троицкого округа за октябрь 1926 – май 1928 гг. – ОДАЧО. – Ф. Р-421. – Оп. 1. – Спр. 120. – Арк. 7зв.

¹³ Сергійчук В.І. Вказ. праця. – С. 268.

¹⁴ Цит за: Сергійчук В.І. Вказ. праця. – С. 34.